

Gints Turlajs,

Latvijas Jauno zinātnieku apvienības valdes loceklis

Kādēļ Māstrihtas kritēriji būtu jāpārskata vai jāatceļ? No šodienas skatupunkta tie izskatās ekonomiski izcili vāji pamatoti

Mums jāatzīst, ka Latvijas nodokļu politika ir diezgan dīvaina un unikāla. Ļoti augsti, turklāt visumā diezgan neprogresīvi darbspēka nodokļi kombinācijā ar ļoti zemiem kapitāla nodokļiem. Kāda tad ir nodokļu būtība?

Pirmkārt, tas ir nodokļu ieņēmumu avots valdībai, tādēļ tam būtu jāģenerē pietiekami ienākumi svarīgāko vajadzību nodrošināšanai – ne par daudz, ne par maz. Otrkārt, nodokļiem pēc iespējas mazāk būtu jātraucē ekonomikas attīstībai – lai arī daudzi uztraucas, ka tas tā notiek, tomēr pēdējā laikā ļoti nopietni ekonomisti ir pierādījuši, ka nodokļi netraucē. Treškārt, nodokļiem tomēr būtu jāveicina sociālā vienlīdzība. Lai arī vienlīdzību bagātākie, protams, uzskata par nevēlamu un kaitīgu, pastāv ļoti nopietni pierādījumi tam, ka tā ļoti nepieciešama.

Lai iepazītos ar nopietniem argumentiem šajā jomā, pietiek kaut vai noskatīties *Richard Wilkinson TED Talk*, kur ļoti saprotamā formā pierādīta vienlīdzības nepieciešamība. Vienlīdzība paaugstina

sabiedrības dzīves ilgumu, veselību un mazina sociālās problēmas. Reti kurš pamanījis, ka saskaņā ar *Eurostat* Džini koeficienta datiem Latvija izrādījusies visnevienlīdzīgākā valsts visā ES 2008. un 2009. gadā. Jāatzīst, ka tas nemaz nav tik raksturīgi visām Austrumeiropas valstīm – Slovēnija un Slovākija atrodas starp vienlīdzīgākajām.

AGENCY SETTING PROBLEM FENOMENS

Turklāt, lai arī beidzot daudz maz panākta koalīcijas vienošanās par nodokļu likmju maiņu pareizajā virzienā, laiku pa laikam atkal uzplaikсна ļoti dīvaini (un izcili nekompetenti) bagātņiekus lobējoši nodokļu izmaiņu priekšlikumi. Piemēram, nesens norādījums par kopējās PVN likmes

samazināšanu vai degvielas akcīzes nodokļa pazemināšanu. Pirms kāda laika tika izteikts arī paradokssāls priekšlikums par sociālā nodokļa *griestu* piemērošanu, kas padarītu nodokļu sistēmu regresīvu – atšķirībā no pārējās pasaules – un ļautu bagātājiem maksāt mazāk nodokļu nekā nabagajiem.

Protams, vienmēr nebūs īstais laiks veikt tādas reformas, kas dod labumu sabiedrībai, taču būs īstais laiks īstenot reformas, kas nāk par labu pašam izmaiņu pieprasītājam. Tiek minēti tādi argumenti kā, piemēram: VID neprātis iekasēt nodokļus no bagātājiem, bet ļoti labi prot tos iekasēt no nabagajiem, kuri ir godīgāki un kuriem mazāk resursu ienākumu slēpšanai. Tomēr šai valsts iestādei būtu svēts pienākums prast darīt savu darbu.

Otrs smieklīgs arguments ir: ja apliksim kapitālu ar nodokļiem, tas aizplūdis uz citām valstīm. Visdrīzāk šādu *pērļu* izteicējs vai viņa sponsors ļoti labi zina, par ko runā, un pats savu naudu tur ārzonu uzņēmumos. Daudzās bagātājās valstīs kapitāls tiek aplikts ar nodokļiem ievērojami pamatīgāk un nopietni uzņēmumi, kas nodarbina daudz strādājošo ar pieņemamām darbspēka nodokļu likmēm, nekur nav aizgājuši.

Lielām un nabadzīgām sabiedrības

grupām, kuru rīcībā maz brīvu līdzekļu, protams, pastāv lielas problēmas savu interešu efektīvā aizstāvēšanā – to daudz vieglāk izdarīt nelielai saujiņai bagātu cilvēku ar lieliem brīviem līdzekļiem. Šis fenomens ekonomikā zināms kā *agency setting problem* – ne vienmēr gala *pasūtītājam* ir iespējams efektīvi aizstāvēt savas intereses. Taču godīgi tautas ievēlēti priekšstāvji ir spējīgi pretoties šim tendencēm.

DARBASPĒKA NODOKĻI JĀSAMAZINA

Relatīvi augsti darbspēka nodokļi un zemi kapitāla nodokļi nozīmē to, ka izdevīgi nodarboties ar spekulatīvām aktivitātēm, bet nav izdevīgi radīt reālu pievienoto vērtību, nodarbinot cilvēkus

PVN likme Latvijā salīdzinājumā ar pārējām ES valstīm ir ne pārāk augsta, ne pārāk zema

ražošanā vai pakalpojumu sniegšanā. Citās valstīs darbspēka nodokļi caurmērā ir krietni zemāki. Kādēļ mums vajadzīga nodarbinātība?

Būtībā tam jābūt vienam no galvenajiem makroekonomikas mērķiem – panākt pēc iespējas augstāku nodarbinātības līmeni. Tas ir svarīgi, jo strādājošie rada vērtību un sarūpē nodokļu ieņēmumus, turklāt viņi ir laimīgāki, nelūdz pabalstus no valsts un neapdraud sabiedrību. Vis-svarīgāk ir aplikēt ar mazākiem nodokļiem tieši mazākās algas, jo šajā segmentā pastāv visreālākais bezdarba un nabadzības risks. Tādēļ viens no visefektīvākajiem valsts konkurētspējas paaugstināšanas mehānismiem – neapliekamā minimuma palielināšana.

Ir absurdi, ja uzņēmējam, kurš pieņem darbā bezdarbnieku un noņem no valsts pleciem pienākumu šo personu uzturēt ar pabalstiem (tāpat paši varat paanalizēt situāciju arī no nabadzīgā bezdarbnieka skatupunkta), kopumā puse no algas izdevumiem ir jāsamaksā nodokļos. Tādēļ, iespējams, būtu pat izdevīgi piešķirt īpašas papildu nodokļu atlaides

par bezdarbnieku nodarbināšanu, vismaz uz laiku. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa mazināšana kopā ar PVN palielināšanu pirmajā krīzes vilnī bija daļēji pareizs solis. Vēl pareizāk būtu bijis palielināt neapliekamo minimumu.

MĀSTRIHTAS KRITĒRIJU IZPILDE – PIRMKĀRT, CAUR VALSTS UZŅĒMUMU UN MONOPOLU CENĀM

Āatzīst, ka Māstrihtas kritēriji patiešām no mūsdienu straujās attīstības skatpunkta izskatās seni un ekonomiski izcili vāji pamatoti. Gandrīz vienīgais no kritērijiem, kuram patiesi ir jēga, ir valsts kopējā parāda apjoma prasība. Tādēļ būtu jāprasa Māstrihtas kritēriju pārskatīšana vai atcelšana. Brīdī, kad tie tika izstrādāti, situācija bija pilnīgi atšķirīga un eirozonas valstu bija maz.

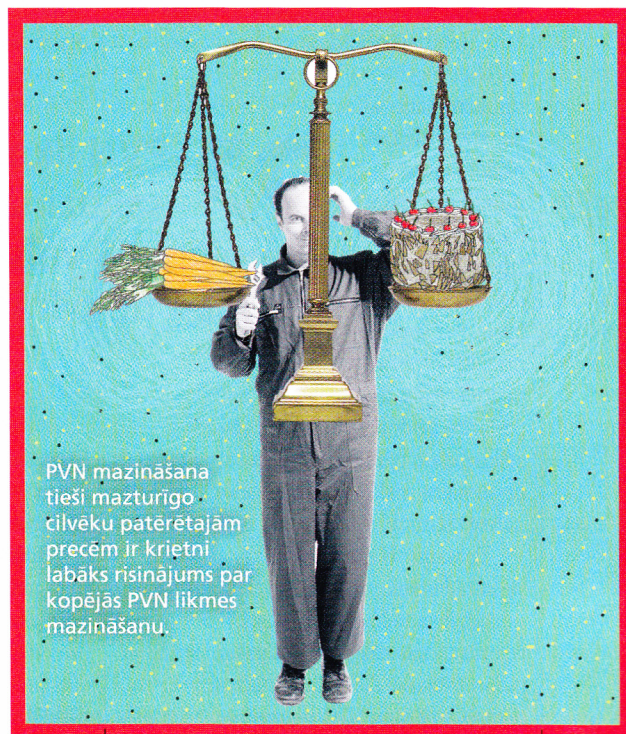
Ļoti būtiski un diskutējami ir arī jautājumi par optimālajām valūtas zonām. Lai arī vienota valūta samazina valūtas transakciju izmaksas un ļauj gūt citus ietaupījumus, piemēram, radot zemāka riska ilūziju, daudzi ekonomisti arī uzskata, ka pārāk dažādām valstīm nav vērts atrasties vienā valūtas zonā. ES valstis ir pārāk atšķirīgas, un tām nav kopīga budžeta, tādēļ trūkumi, dzīvojot bez ekonomiku pašregulējošā mehānisma – *peldoša* valūtas kursa –, ir visai lieli. Arī es esmu par Latvijas dalību eirozonā, tomēr jāsaprot, ka pastāv arī visnotaļ nopietni riski gan Latvijas dalībai kopējā valūtā, gan šādai vienotai valūtai kopumā.

Ja tiešām vienīgais neizpildāmais iestāšanās kritērijs ir inflācija, kurš nenoliedzami ir pārāk stingrs – kaut vai tikai tādēļ, ka ņem vērā trīs viszemāko inflāciju uzrādījušo valstu indikatoru un tika radīts laikā, kad ES bija daudz mazāk dalībvalstu – tā, protams, ir žēl.

Āatzīst, ka Latvijā ļoti interesanta ir situācija ar valsts uzņēmumu un monopolu noteiktajām cenām. Tām ir izteikta tendence palielināties. Valsts uzņēmumi regulāri veic ārkārtīgi dārgus pirkumus: šeit varam runāt par vairākkārtīgu

sadārdzinājumu par dažreiz šausminošām kopējām summām – protams, tas atspoguļojas arī no patērētājiem pieprasītajā cenā. Šīs cenas jācenšas visiem spēkiem turēt pēc iespējas zemākā līmenī.

Kādēļ, piemēram, tagad nevarētu būt piemērots brīdis bezmaksas sabiedriskā transporta ieviešanai, kā tas ir Igaunijā, vai vismaz pasažieru pārvadājumu tarifu samazināšanai? Sabiedrisko transportu izmanto pārsvarā mazāk turīgi cilvēki, turklāt pastiprināta tā izmantošana samazinātu kaitīgo izmešu daudzumu, sastrēgumus un ceļu remontu nepieciešamību. Diemžēl drīzāk droši vien tiek plānota cenu paaugstināšana.

PVN mazināšana tieši mazturīgo cilvēku patērētajām precēm ir krietni labāks risinājums par kopējās PVN likmes mazināšanu.

NAV NOPIETNU IEMESLU PVN LIKMES SAMAZINĀŠANAI

Vēl viena nodokļu likmju iezīme ir, ka to straujas izmaiņas un svārstības nav vēlamas – daudz labāk saglabāt stabilitāti un prognozējamību. PVN likme Latvijā salīdzinājumā ar pārējām ES valstīm ir ne pārāk augsta, ne pārāk zema. Tā varētu būt drīzāk ceļama, un nav nopietnu iemeslu tās samazināšanai. Pirmkārt, PVN ir ļoti būtisks valsts nodokļu ieņēmumu avots; visi pārējie nodokļi ir mazāk nozīmīgi.

Tādēļ, pat samazinot to par 1%, atkal jāraugās, kā saspringtajā budžeta situācijā kompensēt zudušos ieņēmumus. Cerams, ka netiek domāts par darbaspēka nodokļu

pacelšanu. Kam nāktu par labu PVN pazemināšana? Noteikti bagātākajiem, kas iegādājas preces par lielākajām summām. Nabadzīgākā tautas daļa, kas daļēji pārtiek arī no pašu ražotās pārtikas un citiem labumiem, to izjustu mazāk. Eksportētājus tas neietekmētu, jo eksports ir no PVN atbrīvots. Tādējādi augstāks PVN arī sekmē veselīgāku tirdzniecības bilanci un mazina importa pārsvaru pār eksportu, kam Latvijā būtu jāpievērš īpaša uzmanība kā nozīmīgai problēmai.

Izskanējis arī priekšlikums samazināt degvielas akcīzi. Protams, tas vairāk uzlabos stāvokli bagātākajiem pilsoņiem ar lielākā dzinēja tilpuma džipiem. Lauksaimnieki jau pašlaik akcīzi par degvielu nemaksā.

NODOKĻU SISTĒMĀS IESPĒJAS NEPALIELINĀT NEVIENLĪDZĪBU

Ja tiešām vēlamies tādu istermiņa interešu kā Māstrihtas kritēriju izpilde dēļ spēlēt ar savu nodokļu sistēmu, tad gribētu uzskaitīt vairākas iespējas, kas nepalielinātu nevienlīdzību – atšķirībā no piedāvātajām.

Vien no tām būtu PVN likmju samazināšana precēm, kuras mazturīgo personu patēriņa grozā ieņem nozīmīgu vietu, – pārtikai un medikamentiem. Ir izskanējuši vērā ņemami un ļoti priekšlikumi pazeminātās PVN likmes atcelt kopumā, jo no tām labumu gūst gan mazturīgie,

gan turīgākie, un par iegūtajiem līdzekļiem mazturīgajiem sniegt lielāku atbalstu tiešos maksājumos. Šāds priekšlikums ir labs, tomēr tas paaugstinātu cenu līmeni, un arī taisnīga pabalstu sadale nav vienkāršs uzdevums. PVN mazināšana tieši mazturīgo cilvēku patērētajām precēm ir krietni labāks risinājums par kopējās PVN likmes mazināšanu.

Akcīzes nodokļa mazināšana arī ir iespējama tikai atsevišķiem mērķiem ļoti kontrolētā veidā, piemēram, valsts un privātajai sabiedriskajai satiksmei – ja pasažieru pārvadātāji samazinātu tarifus, tas atkal nozīmētu atbalstu mazāk turīgajiem.